

Міністерство освіти і науки України

**Дніпропетровський державний інститут
фізичної культури і спорту**

Кафедра соціально-гуманітарних наук

Городецький О. В.

Саєнко М. В.

**ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ
Г. С. СКОВОРОДИ У КУРСІ «ФІЛОСОФІЯ»**

Методичні рекомендації

до семінарських занять

з курсу «Філософія»

для студентів ОКР «Бакалавр»

напрямок підготовки: 6.010201 «Фізичне виховання»

6.010202 «Спорт»

6.010203 «Здоров'я людини»

Дніпропетровськ

Видавництво ДДІФКіС, 2014

УДК 821. 161.2 Сковорода
ББК 87.3
Г 67

Вивчення творчої спадщини Г. С. Сковороди у курсі «Філософія»: Методичні рекомендації / Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту. — Дніпропетровськ: ДДІФКіС, 2014. — 38 с. (1,7 др.арк.)

Анотація

У пропонованих методичних рекомендаціях розглянуто життєвий шлях та основні соціально-філософські концепції творчої спадщини видатного українського мислителя Г. С. Сковороди на основі новітніх наукових та навчально-методичних матеріалів.

Запропоновані методичні рекомендації мають на меті не тільки підвищення рівня знань студентів, а й культури їхнього мислення. Створення цієї праці було зумовлене потребою методичного забезпечення самостійної роботи студентів, пошуку нових інтенсивних шляхів і методів навчання, зорієнтованих на розвиток навичок безперервної освіти та виховання національно свідомої особистості. Методичні рекомендації відповідають програмі курсу «Філософія» та розраховані на студентів денної і заочної форм навчання вищих навчальних закладів, а також на коло читачів, яких цікавлять актуальні проблеми історії вітчизняної філософської думки.

Автори-упорядники:

Городецький Олександр Володимирович — викладач кафедри соціально-гуманітарних наук ДДІФКіС,
кандидат історичних наук,

Саєнко Марія Володимирівна — студентка факультету Олімпійського та професійного спорту ДДІФКіС,

Рецензенти:

Лисенко Світлана Олександрівна — доцент кафедри соціально-гуманітарних наук ДДІФКіС, кандидат філософських наук,

Остряньський Микола Павлович — доцент кафедри соціально-гуманітарних наук ДДІФКіС, кандидат філософських наук,

Розглянуто на засіданні кафедри
соціально-гуманітарних наук
ДДІФКіС
Протокол № 22 від 15 травня 2014 р.

Затверджено на засіданні науково-
методичної ради ДДІФКіС
Протокол № 5 від 29 травня 2014 р.

Зміст

Передмова.....	6
Життєвий шлях Г. С. Сковороди.....	9
Етико-гуманістична проблематика «Філософії серця» Г. С. Сковороди.....	11
Соціально-філософські погляди Г. С. Сковороди.....	15
Запитання для повторення.....	20
Дискусійні питання.....	20
Теми доповідей та рефератів.....	20
Короткий термінологічний словник.....	21
Висновки.....	26
Список використаної і рекомендованої літератури.....	27
Додатки.....	30

ПЕРЕДМОВА

Постать Григорія Савича Сковороди — одна з найпомітніших як в історії українського народу, так і світової культури загалом. При підготовці методичних рекомендацій **«Вивчення творчої спадщини Г. С. Сковороди у курсі «Філософія»**, ми особливу увагу приділили тим ідеям, які стали основою вчення оригінального філософа-гуманіста, письменника-демократа. Г. С. Сковорода є найбільш шанованим у загальному історико-культурному розвитку України, його твори — це те життєдайне джерело, з якого черпатиме насагу ще не одне покоління. Мислитель розвинув комплекс ідей, актуальних для свого часу, став не лише ідейним предтечею нової української літератури, а й творцем самобутнього вчення в історії української філософської думки.

Слід звернути особливу увагу на те, що українська філософія, основи якої закладено у тому числі й Г. С. Сковородою, — це оригінальна система, в основі якої постає філософський дух українського народу як органічна єдність віри, надії і любові у вічному його прагненні до свободи. Виходячи з ідеї, що існування будь-якої національної філософії реалізується як прояв філософії духу, можемо стверджувати: українська філософія є особливим, оригінальним явищем. Ця винятковість визначається домінантою етико-морального спрямування. Український народ створює філософію, у центрі якої є людина з її внутрішнім світом, який перебуває в органічній єдності з умовами її самореалізації. Це не просто людина, а передусім людина Землі, яка критерієм істини має свою власну діяльність, розглядає особисте буття через єдність чуттєвого і раціонального. З огляду на це є підстави говорити про започаткований Г. С. Сковородою *особливий тип українського інтелігента*, чим, зрештою, й визначається місце його в історії культури українського народу.

Використовуючи слово «інтелігент», ми пов'язуємо його не із характеристикою певної сфери діяльності. Йдеться не про представника інтелектуальної праці, а про людину, що є носієм певної морально-духовної настанови, що вирізняє саме інтелігенцію. У цьому розумінні інтелігент — це людина, вищим законом буття якої є моральний закон, що спирається на вимоги сфери духовності як простору, в якому людина одержує можливість до самореалізації.

Філософія Григорія Сковороди залишається актуальною і у XXI ст., віднайшовши втілення у духовній настанові до самозаглиблення, самопізнання, прагненні до суверенності внутрішнього життя, що зберігається як ознака моральної позиції багатьох представників найрізноманітніших верств українського суспільства.

Українська філософія, яку неможливо уявити без духовної спадщини Г. С. Сковороди, є складовою частиною курсу «Філософія». Ця навчальна дисципліна є базовою у сфері гуманітарної освіти України і посідає одне із провідних місць у системі підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх сфер суспільного виробництва, у тому числі й спеціалістів у галузі фізичної культури та спорту.

Метою методичних рекомендацій є оптимізація процесу вивчення життєвого шляху Г. С. Сковороди та аналізу соціально-філософських поглядів великого мислителя України у курсі «Філософія»; формування навичок самостійної роботи студентів; підвищення рівня культури їхнього мислення.

Завдання методичних рекомендацій полягають у наступному:

- проаналізувати процес духовного становлення Г. С. Сковороди;
- розкрити світоглядну сутність «філософії серця» вітчизняного філософа;
- показати проблему людського щастя у соціальній філософії Г. С. Сковороди;

—окреслити можливості використання ідейного арсеналу Г. С. Сковороди у вивченні курсу «Філософія».

У результаті використання методичних рекомендацій «Вивчення творчої спадщини Г. С. Сковороди у курсі «Філософія» студент повинен:

—**знати:**

—філософську систему Г. С. Сковороди;

—місце і роль мислителя у контексті розвитку вітчизняної філософської думки.

—**уміти:**

—аналізувати соціально-філософські проблеми, що поставив перед українським суспільством Г. С. Сковорода;

—оперувати понятійно-категоріальним апаратом теми «Філософська думка в Україні»;

—користуватися науковою літературою та довідковими матеріалами з історії життя та творчості Г. С. Сковороди;

—брати участь у дискусіях на соціально-філософські теми;

—формувати власну історико-філософську культуру, світоглядну та громадянську позицію.

Запропоновані методичні рекомендації дають можливість студентам розглянути життєвий шлях та основні соціально-філософські концепції творчої спадщини видатного українського мислителя Г. С. Сковороди на основі досягнень новітніх наукових та навчально-методичних матеріалів.

Методичні рекомендації відповідають програмі курсу «Філософія» і можуть бути використані студентами під час підготовки до семінарських занять по темам «Філософська думка в Україні» (Модуль I. Вступ до філософії та основні етапи її історичного розвитку); «Суспільство і природа»; «Особистість у вимірах філософського аналізу»; «Духовне життя суспільства. Суспільна свідомість і культура» (Модуль III. Соціальна філософія).

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ Г. С. СКОВОРОДИ

Вивчаючи філософію України, студентам слід пам'ятати, що **Григорій Савич Сковорода** (1722 — 1794 рр.) — це найвидатніша постать у культурному житті України XVIII століття. Філософ і поет, педагог і музикант, знавець латини, старогрецької, староєврейської, польської і німецької мов, він створив власну філософську систему, специфічний стиль і форму філософського мислення.

Григорій Сковорода народився 22 листопада (3 грудня) 1722 р. в селі Чорнухи на Полтавщині в сім'ї козака Лубенського полку. Хлопчик вчився спочатку у дяка, потім в церковнопарафіяльній школі. Григорій мав чудовий голос і неабиякий музичний хист, у Чорнуській школі був солістом у церковному хорі.

Студентам потрібно звернути увагу на те, що талановитий хлопчик дуже рано виявив здібності до навчання й у 1734 р. у 12-річному віці вступив до Києво-Могилянської академії, де провчився з перервами до 1753 р. Блискуче знання мов, поезики й риторики, античної і нової філософії поєднувалося в Г. Сковороді з неабиякими здібностями в галузі літератури і мистецтва. Григорій складав вірші і байки, писав музику, співав, грав на різних музичних інструментах.

Прагнучи до продовження освіти, з 1745 по 1750 рік Григорій Сковорода навчався за кордоном — у Будапешті, Відні, Венеції, Флоренції та Німеччині, де знайомиться з тамтешньою культурою, передовими філософськими ідеями та літературними течіями. Однак на Заході молодий філософ не знайшов духовності, до якої прагнув.

Починаючи з 1753-го, протягом 15 років Г. Сковорода учительює. Спочатку за новою, розробленою ним самим програмою (цей курс був записаний за назвою «Раздумія про поезію і руководство к мастерству оной»), Григорій Сковорода читає поезику в Переяславському колегіумі.

Студенти мають знати, що саме до цих років життя українського мислителя належить велика частина поетичної збірки «Сад божественних пісень», де відображена духовна драма людини, що в розквіті сил не може досягти примирення зі світом несправедливості та фальші.

У 1759 — 1769 рр. Г. С. Сковорода працює як викладач поетики і етики в Харківському колегіумі. За цей час творить «Басни Эзоповы», «Начальную дверь ко христианскому добронравию», великі філософські твори — «Наркисс. Разглагол о том: узнай себе» і «Симфония, нареченная книга Асхань о познании самого себе». У всіх цих творах автор витлумачує основну для його філософії ідею — про самопізнання й розмежування справжнього, духовного, вищого та помилкового, нижчого в людині. Після звільнення з посади викладача Харківського колегіума у 1769 році, Григорій Сковорода пише збірку повчальних мініатюр «Басни Харьковские».

Відтоді Г. С. Сковорода остаточно обрав життя мандрівного філософа. Понад чверть століття мандрував вітчизняний мислитель містами і селами Лівобережної України, пропагуючи свої ідеї та світогляд.

У свою останню мандрівку Г. С. Сковорода пішов до друга і учня М. І. Ковалинського в село Хотетове поблизу м. Орел. Йому заповів усі свої рукописи. Зупинившись у селі Іванівка (нині Сковородинівка) в маєтку дідича А. І. Ковалівського, 72-річний філософ помирає 29 жовтня 1794 року.

Через 20 років прах його було перенесено в сад, до пам'ятника господарям маєтку. Там і нині зберігається його могила з написом на камені: «Світ ловив мене, та не спіймав».

При оволодінні сутністю матеріалу даного питання студенти мають усвідомлювати, що філософська позиція Григорія Сковороди, органічно пов'язана із його життєвим шляхом, що ґрунтувався на розроблених ним філософських засадах, спричинилась до істотного внеску, здійсненого видатним мислителем в історію філософської думки України.

ЕТИКО-ГУМАНІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА «ФІЛОСОФІЇ СЕРЦЯ» Г. С. СКОВОРОДИ

Аналізуючи означене питання, перш за все слід констатувати, що Григорій Сковорода, видатний український мислитель, є в українській інтелектуальній традиції засновником «*філософії серця*». В чому ж суть її? В центрі світогляду Г. Сковороди є людина, її духовний світ, її щастя. Науки про природу задовольняють тілесні потреби, але ні тілесне, ні матеріальне не є головним для людини. Тому ці науки не навчать людину, як бути щасливою. Хто хоче бути щасливим, той насамперед повинен пізнати самого себе, тобто внутрішню сутність, *свою духовність або своє серце*. Людина, яка не пізнала себе, не може обрати відповідно до своєї природи сферу діяльності, отже, не може стати щасливою. Природа ж людини не вибирається людиною, вона — від Бога.

Отже, у кожної людини своя природа, яку не можна змінити, її можна лише пізнати й обрати такий життєвий шлях, який співзвучний її серцю, тобто внутрішньому духовному світу.

В основі філософського вчення Г. С. Сковороди лежить принцип існування трьох світів: макрокосм (всесвіт), мікрокосм (людина), символічний світ (Біблія).

Біблія — це загадка, котру слід розгадати, вона є носієм утаємниченої істини про вищі духовні цінності, які слід пізнати. Кожна людина може і має досягти затаєні істини Біблії, щоб досягти щастя.

Слід акцентувати увагу студентів на тому, що Г. С. Сковорода змістом і спрямуванням своєї філософії істотно відрізняється від своїх учителів. Якщо для професорів Києво-Могилянської академії було притаманним акцентування уваги на онтології та гносеології, то філософія Григорія Сковороди зосереджується на людинознавчій, етико-гуманістичній проблематиці. Український мислитель натомість підносив істинно людське, духовне начало в людині. Позиції Г. С. Сковороди стосовно вчення своїх вчителів, як і видатних

мислителів минулого й сучасного йому періоду, до спадщини яких він був дотичний, органічно властивий *діалогізм*. Саме тому серед найменувань, якими здавна супроводжувалась згадка про Григорія Сковороду, «український Сократ» — чи не найбільш влучне. Адже воно відбиває справді філософський спосіб життя й творчості видатного українського мислителя. Сократ увійшов до історії культури як винахідник діалогу, що є головним методом на шляху до пошуку істини.

Для Г. Сковороди діалог — не лише форма, якої набирають часто-густо його твори. Діалогічним, по суті, було все життя мислителя, сповнене пошуку шляхів до досягнення людського щастя.

Поряд із діалогізмом не менш притаманним для творчості Григорія Сковороди є властивий йому *символічно-образний стиль мислення*. Ця особливість зумовлювалась специфікою культури українського бароко.

Студенти повинні засвоїти, що образно-символічний світ мислення Г. С. Сковороди цілком співзвучний його епосі. Він відповідає принципам барокової культури з притаманною їй підкресленою алегоричністю, потягом до емблематичного зображення світу. Символіко-алегоричне мислення було характерне й способу мислення представників вітчизняної філософської думки, починаючи з доби Київської Русі. Вельми поширеним був інтерес до символіки й емблематики в сучасній Григорію Сковороді європейській культурі. Починаючи з епохи Ренесансу й аж до XVIII ст. на європейському книжковому ринку надзвичайного поширення набувають різноманітні збірки, присвячені тлумаченню символів і емблем. Багато з них потрапляли в Україну й добре були відомі діячам тогочасної культури. Збірками цікавився Петро Могила, Йосип Кононович-Горбацький, Єпифаній Славінецький. Вони зберігались у бібліотеках Стефана Яворського й Феофана Прокоповича. Чимало їх було в бібліотеці Києво-Могилянської академії за часів навчання там Г. Сковороди.

Відповідно до традиції, започаткованої в українській культурі з часів Київської Русі, Григорій Сковорода розробляє й своє розуміння філософії.

Слід відзначати, що аналіз творчості митця приводить до висновку, що він вважав найважливішою з усіх наук науку про людину та її щастя. Роздуми мислителя мають релігійно-філософський характер, вони спираються на головні християнсько-світоглядні категорії: любов, віру, щастя, смерть та ін. Філософ шукає відповідь на питання, ким є людина, який сенс її життя, які основні грані людської діяльності.

Великий гуманіст свого часу закликав почати філософське освоєння світу з простого: пізнати віру та любов у всій їхній повноті, бо це і є пізнання людини. Поділяючи світ на істинне та тлінне, Григорій Сковорода віддає перевагу Вічності, Богу. Філософ вважає, що розуміння віри та любові складається у повсякденній необхідності цих понять. Людина без віри може піднятися до найвищих вершин. Прозрівши ж, здобувши віру, вона опиняється перед усвідомленням їх мізерності. Людина не може існувати у світі поза єдністю віри і любові.

Але є й інший аспект проблеми. Любов та віра, на думку Г. С. Сковороди, дають змогу людині вийти за межі свого тлінного звичайного «Я». «Крізь любов та віру людина пізнає себе», — твердить мислитель. «Пізнай себе», як відомо, не вперше з'являється у філософії. Пріоритет у цьому плані, звичайно ж, належить Сократу. Новим у Г. Сковороди є те, що він вказує на необхідність пізнання природи людини у таких її виявах як віра, надія і любов. Антиподами любові та віри у Григорія Сковороди є поняття суму, туги, нудьги, страху. Вони роблять душу людини приреченою на розслаблення, позбавляють її здоров'я. Тому філософ наполягає на тому, що запорука здоров'я душі — її радість, кураж.

Таким чином, Г. С. Сковорода намагається сконструювати життєвий простір людини не тільки за допомогою раціонально визначених філософських понять, а й за допомогою того, з чим повсякденно має справу людина і що одночасно має для неї вирішальне значення.

На ґрунті об'єднання любові та віри, згідно філософському вченню Г. Сковороди, у пізнанні людиною самої себе складається категорія «щастя».

Щастя міститься в нас самих, осягаючи себе, ми знаходимо духовний мир, спокій. Щастя легко досягається, якщо людина йшла шляхом любові та віри. Його досягнення залежить тільки від самої людини, її серця. Усі люди створені для щастя, але не всі отримують його, вважає філософ. Ті, хто задовольнився багатством, почесами, владою та іншими зовнішніми атрибутами земного існування, роблять величезну помилку. Вони отримують не щастя, а його привид, який у кінцевому рахунку перетворюється на прах. Філософ своїм власним життям підтверджує, що заклик «Пізнай себе» — це не тільки вираження необхідності пізнання людської екзистенції, а й вказівка основного шляху цього пізнання. Григорій Сковорода доводить, що здібності дає людині Бог, що царство Боже всередині людини. Прислухаючись до цього внутрішнього голосу, людина має обрати собі заняття не тільки не шкідливе для суспільства, а й таке, яке приносить їй внутрішнє задоволення і душевний спокій. Усі заняття добрі лише тоді, коли виконуються у відповідності з внутрішньою схильністю.

Таким чином, філософ наполягає на тому, що життя людини має бути радісним, і зробити його таким може тільки вона сама. Г. Сковорода вважав, що щастя повинно бути досяжним для всіх. Щастя є простим і за змістом, і за формою. На підставі такого розуміння щастя мислитель проповідував простоту життя (але це не був аскетизм, а певна розумна достатність), вдоволення, яке випливає із спілкування людини з природою.

Отже, студенти повинні усвідомити, що вся філософська система Г. С. Сковороди у своєму внутрішньому єстві пронизана антитезами видимого і невидимого світів, що постають у найрізноматніших ракурсах. Це засвідчує, з одного боку, сприймання буття всього суцього у стані постійного неспокою, взаємодії протилежностей, а з іншого — така антитетичність є вираженням абсолютної повноти буття, у якій зливаються протилежні ознаки, які містить у собі все існуюче.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ Г. С. СКОВОРОДИ

Розглядаючи розділ «Соціально-філософські погляди Г. С. Сковороди», студенти мають усвідомити, що вершиною розвитку просвітництва й гуманістичних традицій Києво-Могилянської академії XVI — XVIII ст. стала соціальна філософія видатного мислителя, поета, мандрівного філософа й просвітника Г. С. Сковороди.

Складна за своєю символікою і багата за змістом філософська спадщина великого національного мислителя давно привертає до себе увагу численних дослідників самобутністю проблематики й засобами її вирішення. А також своєю потенційною актуальністю на різних етапах подальшого розвитку філософського та соціального знання.

Соціальні аспекти життєдіяльності людини Григорій Сковорода розкриває у своїх етичних та педагогічних поглядах. Центром розгортання соціальної проблематики є проблема людського щастя.

Слід відзначати, що Г. Сковорода — проповідник поміркованого способу життя; мислитель засуджує накопичення багатства, прагнення до фізичних насолод, бо жити, щоб «співати, пити і їсти не є справа». Це не робить людину щасливою, вона подібна до шершня, на відміну від бджоли, котра «є герб мудрої людини, у сродній справі трудящого».

Праця потрібна людині як умова її існування, але суть дійсної істинної людини полягає «не в зовнішній своїй плоті і крові, але думка і серце його — то справжній чоловік є».

Самопізнання — це перманентний процес руху людини до вищої істини від стадій чуттєвого сприймання явищ зовнішнього світу, коли вона орієнтується на земні цінності («плоть» і «прах», але не знаходить у цьому щастя, породжує розчарування, духовну кризу. Вихід із цього Григорій Сковорода вбачає в принципі «Пізнай самого себе».

Самопізнання полягає в необхідності усвідомлення полярності світу, матеріальне — духовне, гідне — негідно і т. ін. У таких ситуаціях

людина завжди знаходиться у стані гострої драматичної напруги; вона поставлена перед вибором, котрий визначає відповідні шляхи подальшої діяльності між високим і низким, благородним і негідним, між добром і злом, блаженством і стражданням тощо.

Концепція людини, побудована видатним українським мислителем, цікава й плідна в тому відношенні, що вона виходить із визнання примату «серця», духовності над тілесністю, проте їй притаманні й певні недоліки.

Соціальний контекст впливу на людину, на процеси формування, розвитку та діяльності її випадає з поля зору. Людина аналізується поза історичним простором і часом. Але люди не народжуються мудрими чи злими, щедрими чи скупими і не завжди можуть вибрати «сродну працю», зваживши на соціальні обставини. Ці якості й можливості визнаються, й живе людина як продукт суспільства.

Студенти повинні запам'ятати, що найважливішим надбанням українського філософа є спроба розкрити сутність людини, визначити притаманні їй специфічні риси, заперечення, зведення її до природного організму чи механізму, «людини-рослини» чи «людини-машини» (як це мало місце в концепціях французьких просвітителів).

Розуміння людини Г. С. Сковородою було на порядок вищим і випереджало час.

Увагу студентів слід акцентувати на тому, що у дослідженні ролі й значення праці у процесі формування особистості, ціннісних орієнтацій суспільства в цілому, Г. Сковорода виступив як учений-новатор, що сказав своє оригінальне слово про працю як сутнісній атрибут людського життя й розглянув окремі механізми процесу перетворення праці із засобу життя в умову досягнення людиною щастя.

Праця є однією з найважливіших категорій у системі філософських і соціологічних поглядів Григорія Сковороди в розумінні людини,

її діяльності та сенсу життя. Вона дає можливість блага і щастя, а також є системою виховання.

Студенти повинні звернути увагу на те, що український мислитель, розглядаючи двоєдину природу людини, вважав, що вона народжується з певними, так би мовити, «запрограмованими» здібностями до тієї чи іншої діяльності. Люди не народжуються однаковими за своїми нахилами: одні схильні до землеробства, інші — до військової справи, треті — до богослов'я тощо. У процесі самопізнання людина завдяки усвідомленню свого власного покликання, адекватно оцінює власні природні здібності й реалізує їх у відповідних формах діяльності. Тоді вона досягає щастя.

Г. Сковорода зазначає, що пізнати свій нахил важко, але можливо, бо крім самопізнання кожна таємниця має власну «тінь», тобто є зовнішні ознаки, за якими можна розпізнати його. Це вже мистецтво педагогіки. Якщо одна дитина робить ярмо, а інша підперізує шаблю, то це і є показником покликання першої до землеробства, а другої — до військової справи.

Невідповідність природних задатків посаді — джерело особистих невдач і суспільного зла. Людина не на своєму місці страждає сама і приносить негаразди оточуючим. Коли людина не на місці, то й праця здається їй тяжкою, і жодна наука тут не допоможе, бо наука без наявності нахилу виявляється безсилою.

Студенти повинні зрозуміти, що концепція «сродної праці» Григорія Сковороди пояснює численні феномени соціального життя і набуває методологічного значення у розкритті їх причин та механізмів. Так, у вченні про «споріднену працю» філософ намагається пояснити деякі процеси суспільного поділу праці. Проте вразливою стороною концепції є факт заздалегідь «наперед визначених» сфер діяльності в суспільстві, тоді як історично суспільний поділ праці передував становленню спеціалізованих сфер діяльності — конкретним професіям чи то в галузях

матеріального виробництва, чи у сферах розумової діяльності. У суспільстві найчастіше не «сродність», а соціальний статус людини зумовлює можливості вибору нею відповідної праці, навіть коли вона є «неспорідненою» для неї. Адже представники вищих класів ніколи не займались селянською чи ремісничою справою і, навпаки, соціальні умови життєдіяльності нижчих верств населення, якою б «сродністю» до інтелектуальної праці вони не були наділені, стояли на перешкоді їх просуванню вгору.

Проте в ідеалі така постановка питання Г. С. Сковородою дуже цікава й плідна, бо він порушує питання про соціальні умови реалізації природних задатків людини в суспільстві, які оптимально могли б здійснюватися на користь і людині й суспільству одночасно, сприяти гармонії особистих і суспільних інтересів.

Сьогодні існують сотні нових професій, не відомих українському мислителю. Вони зумовлені соціальними потребами, викликами суспільства, у процесі розвитку науково-технічної революції, породжені об'єктивною логікою розвитку матеріального й духовного виробництва. Тому посадово-професійне заповнення місць праці відбувається не на основі природженої «сродності», а завдяки її широким потенційним можливостям особистості пристосовуватися до відповідних соціальних потреб і запитів на певну професію чи вид діяльності, а це вже залежить не стільки від людини, скільки від суспільства, членом якого вона є.

Студенти мають знати, що величезним досягненням Григорія Сковороди була ідея необхідності вивчення природних здібностей людини та їх адекватного використання в системі суспільного поділу праці. Філософ цілком має рацію, коли розглядає «неспорідненість», працю на вимогу чи за зовнішнім примусом як причину індивідуального й суспільного зла. Однак соціальні коріння цього явища мислитель не побачив, адже суспільні потреби зумовлюють попит на ті чи інші

соціально необхідні види діяльності. Такий соціальний контекст у Г. С. Сковороди відсутній.

Слід відзначати, що вихідним пунктом в аналізі «сродної праці» в українського філософа є не суспільство, а людина, індивід, особистість, котра з народження «запрограмована» на певний вид діяльності. Але ж професій космонавтів, водіїв, трактористів, хіміків чи програмістів не було в минулому, оскільки не існували такі види діяльності і люди не народилися з цими професіями. Їх «сродна праця», з одного боку — детермінована соціальними потребами, а з іншого — широкою варіативністю та мобільністю тих природних задатків («сродность»), розвиток яких суспільство може використовувати й спрямовувати відповідно до своїх потреб.

Григорій Сковорода був мудрою людиною, філософом, він бачив існуюче соціальне зло, нерівність і несправедливість, і ставлення вітчизняного мислителя до цього — негативне, але це осуд зовнішнього спостерігача, котрий переконаний у нездоланності існуючого зла, хоча шляхи й рецепти подолання цього йому відомі. Цю особливість соціального протесту Г. С. Сковороди помітив І. Я. Франко, підкресливши, що мислитель цінував понад усе свободу і бачив дуже добре, що для його поглядів та ідеалів, його вдачі і моральної чистоти не було місця в суспільній ієрархії.

Таким чином, студенти повинні засвоїти, що ідеал суспільства й соціальних відносин Г. С. Сковорода вбачає не в світі матеріальних, предметних відносин, а у відносинах, що спираються на глибинні духовні й моральні засади, на внутрішні переконання людини, на ідеали добра, щастя та істини.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ

1. Дайте загальну характеристику філософських поглядів Г. С. Сковороди.
2. Визначте сутність «філософії серця» Г. С. Сковороди.
3. Назвіть основні філософські ідеї творчості Г. С. Сковороди.
4. Поясніть, у чому оригінальність ідей соціальної філософії Г. С. Сковороди.

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

1. У літературі, присвяченій Г. С. Сковороді, його називали «українським Сократом», «селянським просвітником», «непослідовним матеріалістом». Які з цих визначень, на Вашу думку, відповідають сутності філософії Г. С. Сковороди, а які — ні? Обґрунтуйте свою позицію.
2. Як Ви вважаєте, чи мав рацію М. Шлемкевич, протиставляючи Сократа і Г. С. Сковороду?
3. Чим завдячує Г. С. Сковорода Києво-Могилянській академії? Що спільного і в чому відмінність поглядів Г. С. Сковороди та його вчителів — професорів Києво-Могилянської академії?
4. Г. С. Сковорода жив так, щоб перед смертю мати право сказати: «Світ ловив мене, та не спіймав». Що, на Вашу думку, у життєвому прикладі Г. С. Сковороди є гідним наслідування, а що — ні?

ТЕМИ ДОПОВІДЕЙ ТА РЕФЕРАТИВ

1. «Український дух» філософії Г. С. Сковороди.
2. Філософські принципи Г. С. Сковороди.
3. «Філософія серця» Г. С. Сковороди.
4. Соціально-філософські ідеї Г. С. Сковороди.
5. Місце Г. С. Сковороди в історії української філософської думки.
6. Особливості основних філософських творів Г. С. Сковороди.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абсолют — у філософії під абсолютом розуміють Бога, субстанцію, ідею.

Аксіологія — вчення про цінності, філософська дисципліна, яка вивчає ціннісне ставлення людини до світу — етичне, естетичне, релігійне та ін.

Антропологія філософська — філософське вчення про людину, яка виводить культуру зі специфіки природи людини.

Гносеологія — теорія пізнання, одна із головних філософських дисциплін, яка досліджує закономірності процесу пізнання.

Гуманізм — ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на свободу, щастя, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

Гуманітарний — поняття, що в історико-філософському і філологічному аспекті означає все те, що стосується суспільних наук, які вивчають людину і її культуру, людську свідомість та суспільство, на відміну від технічного та природного.

Діалектика — концепція, згідно з якою світ за своєю структурою є єдиним цілим, де все взаємопов'язане та взаємозумовлене, а з погляду стану — він знаходиться в русі, у розвитку.

Дуалізм — світогляд, який вихідними вважає два рівноправні та протилежні начала (матерію і дух, світле і темне).

Духовність — поняття, що узагальнено відображає цінності (сенси) і відповідний їм досвід, протилежний емпіричному («матеріальному», «природному») існуванню людини, або, принаймні, що відрізняється від нього. Духовність виявляється у спрямуванні людини до вищих цінностей, до ідеалу, в усвідомленому спрямуванні людини до досконалості; відповідно одухотворення полягає у засвоєнні вищих цінностей, в наближенні до ідеалу.

Здоровий глузд — орієнтація на пізнання найближчих причин явищ, їх пізнання та використання в повсякденній практиці.

Ідеалізм — напрям у філософії, який первинним вважає ідеальне начало — Бог, дух, розум тощо. Згідно з ідеалізмом духовна субстанція є творцем світу.

Відрізняють об'єктивний і суб'єктивний ідеалізми.

Категорії — найбільш загальні, гранично широкі поняття, які відображають найбільш загальні властивості, сторони, зв'язки та відношення реальної дійсності та пізнання. Основні категорії діалектики: розвиток, протиріччя, причина і наслідок, кількість і якість, зміст і форма та інше.

Логіка — наука про закони та форми людського мислення. Дотримання законів і правил логіки є запорукою істинного мислення.

Матеріалізм — напрям в історичному розвитку філософії, який вважає матерію першоосновою всього суцього, намагається пояснити всі явища і процеси через матеріальні причини.

Метафізика — концепція про найзагальніші види буття — Бог, душа, світ.

Метод — спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності, який обумовлено закономірностями відповідного об'єкта, сукупністю правил, прийомів пізнання і перетворення дійсності.

Методологія — система вихідних, основоположних принципів, що визначають спосіб підходу до аналізу й оцінки явищ, характер ставлення до них, характер та направленість пізнавальної і практичної діяльності.

Методологічна функція філософії — логіко-теоретичний аналіз наукової та практичної діяльності людей.

Мистецтво — специфічна форма суспільного світогляду та людської діяльності, яка відбиває світ у художніх образах. **Предметом мистецтва** є естетичне ставлення людини до дійсності. **Завданням** — художнє опанування світу.

Мораль — сукупність, система норм, правил поведінки людей в суспільстві.

Мудрість — глибокий розум, що спирається на життєвий досвід; це поєднання істини та блага, це життєва правда, це злиття любові та істини, вищого стану розумового та морального удосконалення.

Натурфілософія — філософський напрям, який вважає природу універсальним принципом усього суцього.

Об'єктивний ідеалізм — напрям у філософії, який виходить з того, що над світом панує світовий розум (логос, дух, ідея, поняття та ін.), який із самого початку розглядається як самостійна сутність, а потім, перевтілюючись у матеріальні предмети, обумовлює їх реальне існування.

Онтологія — вчення про першооснови буття.

Основне питання філософії — питання про відношення духу до природи, свідомості до матерії, мислення до буття.

Особистість — розвинута індивідуальність, вимір якої відбувається на основі культури, власної моральності, відповідальності перед собою, суспільством, людством, цивілізацією.

Пізнавальна (гносеологічна) функція філософії полягає в тому, що вона, орієнтуючи пізнавальні прагнення людини на пізнання природи й сутності світу, природи та сутності самої людини, загальної структури світу, зв'язків і законів його розвитку, з *одного боку*, озброює людей знаннями про світ, людину, про зв'язки і закони, а з *іншого* — здійснює вплив на кожну форму суспільної свідомості, детермінуючи необхідність для кожної з них (у своїй сфері) усвідомлювати дійсність крізь призму відношення «людина — світ».

Практично-діяльнісна (праксеологічна) функція філософії полягає в тому, що вона стає знаряддям активного, перетворювального впливу на навколишній світ і на людину зокрема. Ця функція філософії відіграє важливу роль у визначенні цілей життєдіяльності, досягнення якої є найважливішою умовою забезпечення існування, функціонування і розвитку людини.

Праксеологія — наукова дисципліна, що вивчає умови і методи ефективної практичної діяльності.

Проблема — питання, що є органічною частиною пошукової пізнавальної ситуації, коли мають місце пошуки нових явищ, процесів, структур, законів, нової інформації. Це знання про незнання і деякі передбачення невідомого,

що належить розкрити. Проблеми можуть бути реальні та надумані, вічні та тимчасові, суттєві та несуттєві тощо. Проте вони обов'язково фундаментальні, оскільки є засадами будь-якої сфери людської діяльності.

Раціоналізм — філософський напрям, який визнає центральну роль в аналізі розуму, мислення.

Релігійний світогляд — форма суспільної свідомості, згідно з якою світ є породженням вищого понадприродного творця — Бога.

Релігія — духовний феномен, який виражає віру людини в існування надприродного начала і є для неї засобом спілкування з ним, входження у нього.

Рефлексія — акт пізнання, предметом якого є пізнавальна діяльність свідомості, «Я». Пізнання можна досліджувати через результати — зміну наукових ідей, теорій — об'єктивний метод, або через аналіз суб'єктивної діяльності пізнання — рефлексія.

Свідомість — здатність головного мозку людини цілеспрямовано відображати буття світу, перетворювати його в образи і поняття.

Світогляд — форма духовно-практичного освоєння світу особистістю, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає (сприймає) своє місце й призначення в ньому.

Світоглядна функція філософії полягає в тому, що вона, озброюючи людей знаннями про світ та про людину, про її місце у світі, про можливості його пізнання і перетворення, здійснює вплив на формування життєвих установ, на усвідомлення людиною цілей та сенсу життя.

Соціальна філософія — розділ теорії філософії, предметом дослідження якого є суспільство (складна система форм організації спільної життєдіяльності людей).

Суб'єктивний ідеалізм — напрям у філософії, який розглядає реальний світ лише як суб'єктивний світ людини. Речі не існують поза і незалежно від нас.

Вони — продукти нашої свідомості, «комплекси», «узагальнення» наших відчуттів і сприйнятів, породження органів чуття.

Субстанція — філософська категорія для позначення внутрішньої єдності всіх форм саморуху матерії, всієї різноманітності явищ природи та історії.

Суспільна свідомість — сукупність ідеальних форм (понять, суджень, поглядів, почуттів, ідей, уявлень, теорій), які охоплюють і відтворюють суспільне буття, вони вироблені людством у процесі освоєння природи і соціальної історії.

Суспільство — реальний процес життєдіяльності людей, що має історичний характер, існує об'єктивно, тобто незалежно від свідомості та волі людей, хоч вони як носії свідомості й волі є головними дійовими особами суспільно-історичного процесу.

Теорія — найвища форма наукового мислення, спрямована на пояснення фактів, їх сутнісних зв'язків.

Теософія — богопізнання, релігійна філософія з містичним змістом, яка виникла ще в давній філософії, але притаманна й релігійно-філософській думці XIX — XX ст.

Трансцендентний — тлумачиться як такий, що виходить за межі можливого (не тільки індивідуально зараз) досвіду, що виходить за межі людської свідомості.

Утопічний соціалізм — вчення про ідеальне суспільство, засноване на спільній власності, обов'язковій праці, справедливому розподілі.

Філософія — теоретичний світогляд, вчення, яке прагне досягнути всезагальне у світі, у людині і суспільстві.

Філософія історії — галузь філософського знання, що вивчає: історичний процес та його складові як своєрідні, внутрішньо розгалужені й водночас цілісні утвори в їх взаємозв'язку і змінах, природу, способи та форми історичного пізнання, особливості, ланки й шляхи використання історичних знань.

Філософська віра — психологічна установка індивіда, що сприймає щось необґрунтоване належним чином за реально існуюче.

Філософське знання — комплексний, інтегруючий вид знання, де інтегральність виявляється єдністю, що не виключає превалювання в ньому якогось об'єднуючого першопочатку; таким є, напевно, його раціоналістичність.

ВИСНОВКИ

Запропоновані методичні рекомендації «Вивчення творчої спадщини Г. С. Сковороди у курсі «Філософія» допоможуть студентам денної та заочної форм навчання у самостійному вивченні життєвого шляху та основних соціально-філософських концепцій творчої спадщини видатного українського мислителя Г. С. Сковороди на основі досягнень новітньої наукової та навчально-методичної думки.

Використання означених методичних рекомендацій оптимізує вивчення студентами філософської системи українського самородку; аналізу соціально-філософських проблем, що поставив перед українським суспільством Г. С. Сковорода; стимулює оперувати понятійно-категоріальним апаратом філософської науки; дозволяє встановлювати логічні зв'язки поміж темами курсу «Філософія», зокрема: «Філософська думка в Україні», «Суспільство і природа», «Особистість у вимірах філософського аналізу», «Духовне життя суспільства. Суспільна свідомість і культура»; заохочує брати участь у дискусіях на соціально-філософські теми; спрямовує на формування власної історико-філософської культури, світоглядної та громадянської позиції.

Таким чином, ці методичні рекомендації не лише допомагають студентам знайомитися із видатною постатю в історії вітчизняної філософської думки, але й спонукають їх відповісти (чи, прийнятні, спробувати це зробити) на одвічні питання: «Хто я й для чого живу?», тобто містить вагомий екзистенціальний потенціал, такий важливий для нинішнього українського суспільства, перед яким гостро стоїть питання вибору духовно-культурних орієнтацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ І РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арутюнян В. Л.* Опосредованное сравнение философского творчества Г.С. Сковороды и Ж.-Ж. Руссо / *В. Л. Арутюнян* // *Грані.* — 2006. — № 5. — С. 60 — 65.
2. *Гнатенко П. І.* Основні риси і особливості української філософії / *П. І. Гнатенко* // *Грані.* — 2002. — № 4. — С. 58 — 60.
3. *Гнатюк Л.* То якою ж мовою писав Григорій Сковорода? / *Л. Гнатюк* // *Дивослово.* — 2006. — № 3. — С. 44 — 48.
4. *Горський В. С.* Біля джерел: (Нариси з історії філософської культури України) / *В. С. Горський.* — К. : Києво-Могилянська академія, 2006. — 262 с.
5. *Горський В. С.* Історія української філософії / *В. С. Горський, К. В. Кислюк.* — К. : Либідь, 2004. — 488 с.
6. *Горський В. С.* Історія української філософії / *В. С. Горський.* — 3-тє видання. — К. : Наукова думка, 1997. — 287 с.
7. *Громов В. Е.* Так что же такое духовность? / *В. Е. Громов* // *Грані.* — 2009. — № 5. — С. 40 — 45.
8. *Денисенко В.* Чи не найзнаменитіша українська особистість XVIII століття / *В. Денисенко* // *Пам'ять століть.* — 2007. — № 1. — С. 28 — 34.
9. *Ісаєв В.* Коеволюція філософсько-психологічних інтенцій душі людини у витоках української та західноєвропейської філософської школи / *В. Ісаєв, О. Левченко* // *Освіта на Луганщині.* — 2012. — № 2. — С. 48 — 51.
10. Історія української філософії / За ред. *А. В. Кулачка.* — К. : Академвидав, 2008. — С 271 — 282.
11. Історія філософії України / За ред. *М. Ф. Тарасенко.* — К. : Либідь, 1994. — С. 3 — 407.

12. *Касьян В. І.* Філософія / *В. І. Касьян.* — К. : Знання, 2010. — С. 91 — 97.
13. *Кремень В. Г.* Філософія: мислителі, ідеї, концепції / *В. Г. Кремень, В. В. Ільїн.* — К. : Книга, 2005. — 528 с.
14. *Левченко В.* Вплив слов'янської культури, ідей і символів Григорія Сковороди на естетичні погляди його нащадків / *В. Левченко* // Дни славянской письменности и культуры [Материалы II-го и III-го международных форумов (2004 — 2005 гг.) / Под общей ред. И. П. Зайцевой]. — Луганск : Глобус, 2006. — 200 с.
15. *Лозовой В. О.* Філософія / *В. О. Лозовой, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов.* — Харків : Право, 2009. — 578 с.
16. *Моисеева Н. А.* Философия: Краткий курс / *Н. А. Моисеева, В. И. Сороковикова.* — Санкт-Петербург : Питер, 2008. — С. 128 — 129.
17. *Пазенок В. С.* Філософія / *В. С. Пазенок.* — К. : Академвидав, 2008. — С. 105 — 111.
18. *Погребенник В.* Григорій Сковорода як лірик і байкар / *В. Погребенник* // Українська література в загальноосвітній школі. — 2007. — № 8. — С. 24 — 26.
19. *Подольська Є. А.* Кредитно-модульний курс з філософії / *Є. А. Подольська.* — К. : ІНКОС, 2006. — С. 197 — 252.
20. *Подольська Є. А.* Філософія: 100 питань — 100 відповідей / *Є. А. Подольська, Т. В. Подольська.* — К. : ІНКОС, 2011. — С. 187 — 188.
21. *Приченій Є. М.* Філософія / *Є. М. Приченій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль.* — К. : Академвидав, 2009. — С. 201 — 252.
22. *Резниченко І.* Мандрівний філософ, учитель, поет: (285 років від дня народження Григорія Сковороди) / *І. Резниченко* // Палітра педагога. — 2007. — № 3. — С. 3 — 5.
23. *Савенко А. С.* Духовность как философская проблема / *А. С. Савенко* // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури: Зб. наук. праць. — Д. : друкарня ДНУ, 2008. — С. 319 — 327.

24. *Сидоренко Н.* Феномен переображення в антропологічному вченні про серце Г. С. Сковороди / *Н. Сидоренко* // Наукові записки: філософія та релігієзнавство. — 2007. — № 63. — С. 47 — 54.
25. *Сковорода Г. С.* Повне зібрання творів: у 2 т. / *Г. С. Сковорода*. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 1. — 531 с. — Т. 2. — 573 с.
26. *Сливинський О.* Два Сократи, або як віднайти мужність / *О. Сливинський* // Вітчизна. — 2006. — № 3/4. — С. 139 — 151.
27. *Сливинський О.* Два Сократи, або як віднайти мужність / *О. Сливинський* // Вітчизна. — 2006. — № 5/6. — С. 151 — 160.
28. *Стадниченко В.* Мандрівник за знаннями: 3 грудня 2007 року виповнюється 285 років від дня народження Григорія Савича Сковороди / *В. Стадниченко* // Україна молода. — 2007. — № 223(1.12). — С. 9.
29. Філософія відродження на Україні / За ред. *М. В. Кашуби*. — К. : Наукова думка, 1990. — С. 43 — 91.
30. Філософія / За ред. *М. І. Горлача*. — Харків : Консул, 2001. — 672 с.
31. Філософія / За ред. *І. Ф. Надольного*. — К. : Вікар, 2008. — С. 164 — 181.
32. *Хижняк З. І.* Києво-Могилянська академія / *З. І. Хижняк*. — 2-е вид., виправ. та доп. — К. : Вища школа, 1981. — 235 с.
33. *Шелюто В.* Естетичний аспект сакрального в освітньому та виховному процесі в сучасній вищій школі / *В. Шелюто* // Вища школа. — 2012. — № 1. — С. 100 — 107.

ДОДАТКИ

Григорій Савич Сковорода (1722 — 1794 рр.)

Пам'ятник Г.С. Сковороді в м. Харкові

**Студентська наукова конференція кафедри
соціально-гуманітарних наук Дніпропетровського
державного інституту фізичної культури і спорту (28.03.2013)**

Президія: к.п.н., доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук **Корогод Лариса Петрівна**, к.і.н. **Городецький Олександр Володимирович**.

Виступає з доповіддю *«Філософсько-духовна спадщина Г. С. Сковороди»* студентка факультету Олімпійського та професійного спорту ДДІФКіС **Марія Володимирівна Саєнко**

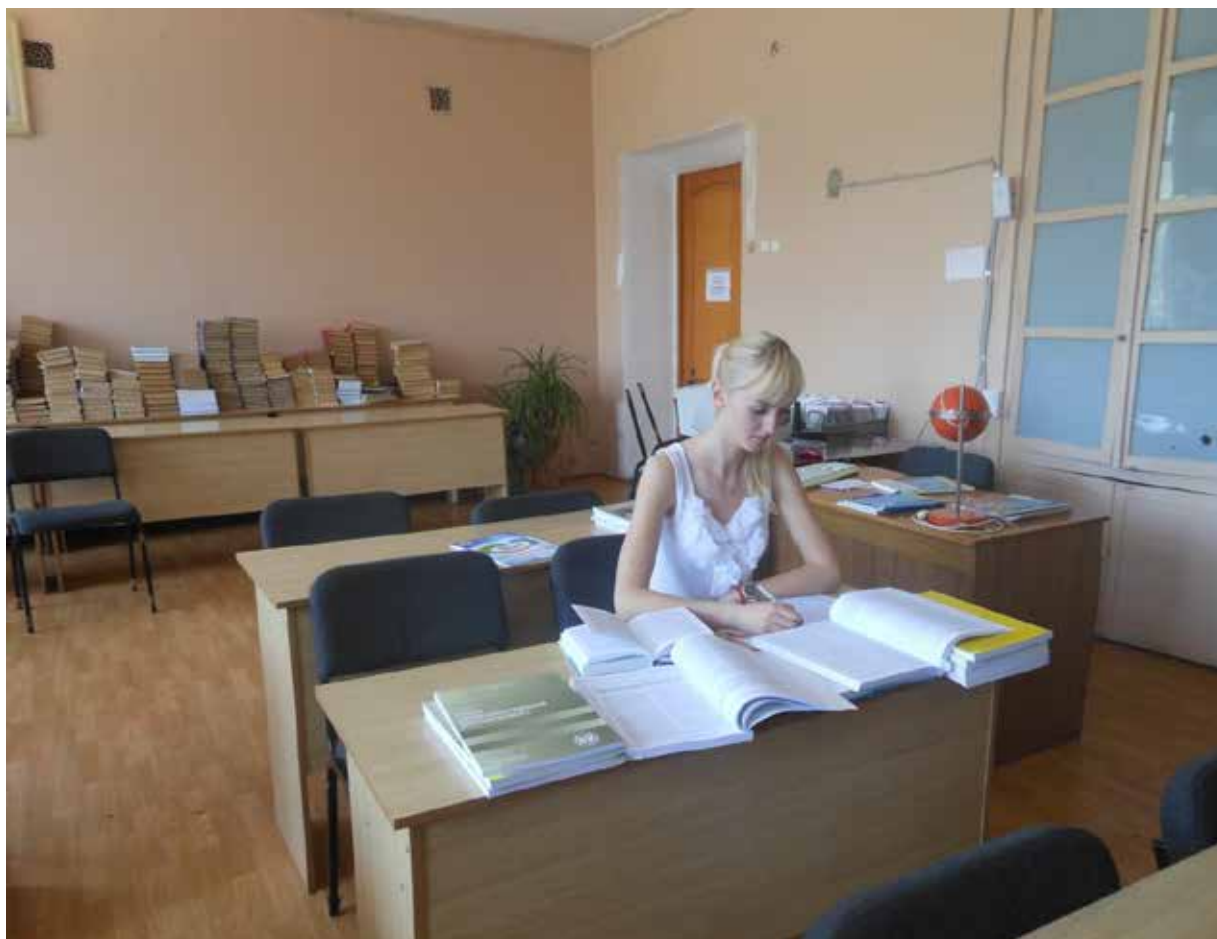
Вільна хвилинка між навчанням та тренувальним процесом не проходить задарма

Підготовка тексту методичних рекомендацій

Творчий тандем

**Копітка робота над методичними
рекомендаціями у бібліотеці**

Збір матеріалів для методичних рекомендацій

**Книжкові новинки не залишаться поза увагою
авторів методичних рекомендацій**

**Завершальний етап підготовки тексту
методичних рекомендацій**